

МІФ І ЯГО ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ Ё ПАЭЗІІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Грамадства і навука сёння імкнуцца пазбавіцца ідэалагічных догмаў і шукаюць новых падыходаў у асэнсаванні жыцця, падзей, а таксама літаратуры. На першы план паўстаюць агульначалавечыя, гуманістычныя матывы і, перш за ўсё, праблемы суадносін чалавека і прыроды. Не толькі таму, што экалагічная праблема адна з самых вострых. Пад уплывам створанай цывілізацыяй масавай культуры, чалавек ператвараецца з творцы ў назіральніка, адрываецца ад сваіх каранёў, ад жыватворных крыніц фальклору, абраднасці, роднай мовы, пазбаўляецца гістарычнай памяці. Між тым, па-за памяццю, па-за традыцыямі гісторыі і культуры няма асобы. Памяць узмацняе духоўную сутнасць чалавека.

У цэлым беларуская міфалагічная сістэма падпарадкоўваецца універсальнай і, у прыватнасці, еўрапейскай мадэлі: у ёй прысутнічаюць матывы гадавога кола, сімволіка лічбаў, анталагічная і экзістэнцыйная іншасказальнасць, звязаная з нараджэннем, жыццём і смерцю, сімволіка Сусвету, зораў і прыродных стыхіяў.

Самым цікавым, а для першых даследчыкаў міфаў – проста ашаламляльным вынікам параўнання сусветных міфаў з нашымі старажытнымі дахрысціянскімі вераваннямі і светапоглядам было адкрыццё, што культуры, якія знаходзяцца далёка адна ад адной у часе і прасторы, маюць надзвычай падобныя рэлігійныя абрады і міфы. Такія вядомыя навукоўцы, як француз Э. Дзюркгейн, потым швейцарац К. Юнг і брытанец Д. Кэмпбел тлумачылі загадкавыя супадзенні ў гістарычна і геаграфічна аддаленых паміж сабой культурах тым, што міф – прадукт калектыўнай свядомасці, выток якога – спадчынная памяць, агульныя для ўсіх людзей архетыпы.

Тонкім паэтычным чуццём М. Багдановіч ўлоўлівае касмічную закадзіраванасць міфа, дзеянне, якое адбываецца у двух вымярэннях, у двух супрацьлеглых стыхіях – адначасна ў Небе, якое ўвасабляе стыхію Павеатра і на Зямлі. Яскравым прыкладам з’яўляецца верш «Змяіны цар», заснаваны на старажытным беларускім паданні:

У цёмным небе – хараводы
Сіняватых зорак,
У цёмным небе свеціць месяц
Залатым сярпом...
Мы выходзім з цесных, душных
Падзямельных норак,
На зімовы цёплы вырай
Цягнемся – паўзём. [1, т. 1, с. 56].

Так да канца і не вядома, застаецца загадкай, ці то месяц вядзе «хараводы сіняватых зорак», ці Змяіны цар – істужкі змей. Таямнічае мігценне сэнсаў, дваістасць, люстранасць колераў і абрысаў: «залаты сярпок» месяца – «залатыя рожкі» Змяінага цара; бляск сіняватых зорак у цёмным небе – цёмны бляск змяінай лускі... Можна меркаваць, што ў мастацкім інтуітыўным празарэнні ўваскрасае артэфакт, зоркавая памяць міфалогіі – рух па небе сузор’я Змеяносец, або, як азначае яго Багдановіч, перакладаючы Авідзія, сузор’я Цмока.

Метафарычна пераасэнсоўваючы артэфакт студні, паэт сцвярджае гуманістычную думку аб далучанасці да неба, да зораў, да глыбінных ісцін быцця чалавека, які ідзе праз жыццёвыя выпрабаванні, пакуты, боль, слёзы.

Загляніце жа, будзь ласка, Вы у студню:
Ужо даўно яна счарнела і згнівае,
Але дно яе і ў ночы і ў палудню
У вадзе люстранай зоры адбівае. [1, т. 1, с. 130].

У самога Багдановіча прарыў да высокага, да святла, да неба і зор таксама вядзе праз духоўныя пакуты, намаганні, балючыя падзенні і ўдары:

І ўспоўніў я час: срэдзь асенняй пахмурнай ночы
Музыка зайграла, агні ў вышыне запалалі,
І дыхалі грудзі шырока, свяціліся вочы...
Мы к светлу ўзляцелі... і шкло ўкруг яго напаткалі. [1, т. 1, с. 98].

У гэтых радках тройчы ўзнікае матыў прарыву да святла: як абяцанне сусветнай гармоніі, якая парушаецца касмічнай катастрофай – падзеннем зорак; як побытавая замалёўка – мітусня і «тамленне машкары», што ляціць на святло ліхтароў і гіне, як высокі ў сваім драматызме і нязбытнасці чалавечы парыў да святла, да ідэалу.

Наватарства «Вянка» звязана менавіта са сцвярджаннем уласна лірычнага пачатку ў паэзіі, пераключэння развіцця маладой беларускай паэзіі ХХ ст. з асноў сумарнасці на індывідуалізацыю, на выяўленне асабістага, інтымнага, а цераз іх – агульначалавечага. Сем цыклаў першай часткі «Вянка» – гэта сем выхадаў паэта ў кола жыццёвых абставін чалавечага жыцця, у кола матываў і праблем, што ўзнікаюць у стасунках чалавека з прыродай, чалавека з грамадствам. Зборнік «Вянок» М. Багдановіча – імкненне пазнаць Сусвет у яго дыялектычнай сутнасці, гарманічнасці, развіцці.

Паэт выяўляе духоўную існасць Беларусі, на аснове нацыянальнай міфалогіі ўзнаўляе светапогляд нашых продкаў. Перад чытачом з’яўляецца касмагонія заснаваная на чатырох натурфіласофскіх стыхіяx: агонь, зямля, вада, паветра. Кожная з такіх стыхій стварае як бы асобную паэтычную тэму. Натурфіласофія як распрацаваная сістэма існавала яшчэ ў класічнай антычнасці: Арыстоцель лічыў асноўнымі пачаткамі свету чатыры прыродныя стыхіі. Да той жа думкі схіляліся натурфілосафы Індыі, Кітая, Месапатаміі. Нашы продкі, разумеючы еднасць Сусвету, таксама ўшаноўвалі розныя стыхіі. Натурфіласофскі падыход заснаваны на ідэі адзінства Космасу ва ўсіх яго элементах і праявах. Прырода выступае адухоўленай, адбываецца персаніфікацыя прыродных стыхій. Кожная з’ява разглядаецца ў сваіх сувязях з першаэлементамі Космасу. Космас уключае розныя структурныя ўзроўні: прыроду, грамадства, чалавека і сакральнае (звышчалавечы пачатак Космасу, звышнатуральнае, боскае). Усе названыя элементы ўзаемадзейнічаюць і фарміруюць адзіны Космас – свет, светабудову, дзе адно выяўлена праз другое, дзе ўсё звязана паміж сабой.

Увасобленая ў старажытнай міфалогіі касмаганічная карціна стварэння Свету паўстае ў зборніку «Вянок» М. Багдановіча ў якасці канцэптуальнага светапогляду, які адбівае стасункі мікракосмасу (чалавека) і макракосмасу (Сусвету), закранаючы ўсе кола філосафскіх пытанняў чалавека (жыццё і смерць, дабро і зло, каханне і інш.).

Творца пераадольвае трагізм нявечнасці не толькі праз мастацтва, прыгажосць, гармонію, але ён узіраецца ў міфалагічны вечны час, дзе няма смерці, каб убачыць, што няма там і жыцця, бо няма ўсвядомленай, вылучанай з прыроды матэрыі, якая адчувала б хаду часу. Ёсць адвечны сон – так дрэмлюць яго лесуны і паўсонныя нямоглыя русалкі, так спіць на дне ракі Вадзянік:

Сівавусы, згорблены, я залёг між цінай

І гадамі грэюся – сплю на дне ракі.

Над вадой ля берага ціха спіць асока,

Ды лаза зялёная жаліцца-шуміць,

Хвалі ціха коцяцца і бягуць далёка, –

І усё навокал сном адвечным спіць. [1, т. 1, с. 55].

М. Багдановіч на аснове нацыянальнай міфалогіі стварае велічны міф аб зачараваным царстве народнага духу і яго непазбежным абуджэнні. «Смерць і ўваскрашэнне Беларусі – вось цэнтральны скразны матыў нацыянальнай міфалогіі, ён пранізвае нашу літаратуру і зводзіць яе ў адзіны ланцуг народнага лёсу». [2, с. 132].

Касмічная стыхія Вады – гэта ўяўленне пра жыццё, рух яе – рытм гэтага жыцця. Прыродная стыхія персаніфікуецца ў канкрэтныя вобразы возера, ракі, русалак, вадзянікоў. У паэзіі Багдановіча прысутнічае «люстэрка» міфа – «люстэрка лесуна», якое

Як у нязнаны свет акно,
Ляжыць, халоднае, яно,
Жыццё сабою адбівае
І ўсё, што згінула даўно,
У цёмнай глыбіні хавае. [1, т. 1, с. 53].

Як дакладна заўважыў І. Замоцін, паэзія Багдановіча – «асяроддзе зачараваных люстраў». Гэта адзін з скразных вобразаў у яго паэзіі, своеасаблівы архетып. У вершах «Возера», «Над возерам», «Вадзянік» і іншых возера – «люстэрка лесуна» не толькі злучае-раздзяляе дзве прасторавыя бездані – вышыню і глыбіню, неба і зямлю. Яно нібы чацвёртае вымярэнне, мяжа судакранання часоў – мінулага і будучыні. На дне возера, у «залюстэркавай» прасторы спіць мінулае, што стала міфам, – вадзянік, русалкі, змяіны цар. У люстэрку возера адбіваюцца зоркі і месяц (гэта ўжо іншая прыродная стыхія Агню, агню нябеснага). Месяц «цягне з возера срэбныя сеці», у якіх заблыталіся русалкі; у сваю чаргу ў люстэрку месяца адбіваецца сонца – заўтрашняе сонца, сонца-будучыня. Па сутнасці, у «люстэрку лесуна» ўвесь Сусвет у яго складанай прасторава-часовай узаемасувязі. Цыкл «У зачараваным царстве» прадстаўляе нам два вершы з назвай «Возера». Гэтыя вершы-блізняты – рэч невыпадковая, бо праз вобразную трансфармацыю архетыпа (у адным вершы возера – «у нязнаны свет вакно», а ў другім сімвал жыцця – чаша з віном) перад чытачом узнікае загадка жыцця і смерці. Багдановіч бачыць свет у адзінстве адлюстраванняў. У гэтым кантэксте верш «Самнамбул» як імкненне паэта пераадолець рамкі рэальнай прасторы і часу, услед за Дантэ «пайсці аж да дна» – адначасова ўвысь, па светлым месячным шляху, і ўніз, у схаваныя ад вока глыбіні быцця і спасцігнуць загадку жыцця і смерці.

Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлёй,
І павёў яго ў цёмную даль за сабой,
І прывабіў да мгластай халоднай вады, –
Сэрца білася рыбкай у сеці тады.
Але месяц правёў праз раку светлы шлях.
І пайшоў ён па шляху, пайшоў аж да дна:
Агарнула яго цішына, глыбіна. [1, т. 2, с. 66].

Стэрэаскапічнасць бачання, люстэркавае спалучэнне дзвюх безданяў быцця – вышыні і глыбіні – рассоўвае карціну паэтычнага свету Багдановіча, стварае ўражанне бясконцасці, бессмяротнасці быцця.

Касмічны пейзаж не проста паэтычная ўмоўнасць, эстэтычная карціна гармоніі, а сапраўдная касмагонія. Суаднясенне Неба і Зямлі найперш канцэптuallyна-светапогляднае:

Блішчыць у небе зор пасеў;

У полі – рунь і ў небе рунь. [1, т. 1, с.61].

Пасеянае ў небе ўзыходзіць на зямлі, а зямное рунее ў нябёсах. «Падымі ўгару сваё вока», – заклікае паэт чытача. Амаль у кожным яго вершы бачна неба (стыхія Паветра), звычайна вячэрняе, начное, зорнае, мясячнае – касмічнае. Нават у горадзе, «за дахамі места» відаць нябёс пазалота, «бачна, як зоркі ляцяць і зрываюцца ў небе далёкім».

Адзін з самых старажытных матываў міфалогіі – шлюб Зямлі і Неба, якое апладняе Зямлю струменнямі дажджу:

Плакала лета, зямлю пакідаючы;

Ціха ліліся слязінкі на поле.

Але прыгожаю восенню яснаю

Там, дзе упалі яны, вырасталі

Кветкі асеннія, кветкі успаённых... [1, т. 1, с. 67].

Найбольш пашырана ідэя ўзнікнення зямлі з вады, дакладней, з хаосу – эквіваленту яе. Трывалы выраз маці-сырая зямля падкрэслівае сувязь з вадой і адначасова дае арыентацыю на жаночы, мацярынскі пачатак прыроды. У касмаганічных міфах Зямля ўтвараецца або непасрэдна з вады (шляхам згушчэння), або ўздымаецца з дна мора. У Багдановіча Зямля паўстае магутнай стыхіяй, якая забяспечвае кругазварот жыцця і смерці, не стамляецца нараджаць новае жыццё і нават само быццё. Са здзіўляючай сілай пераўвасаблення ўзнаўляе паэт земляробчае, язычніцка-сялянскае светаадчуванне вясковага дзеда, яго смерць – растварэнне ў прыродзе, зліццё са светам, якое вызваляе ад трагізму індывідуальнай смяротнасці:

Сінеўся бор, цякла вада,

Скрозь пахла мёдам і травой...

А дзеду нат і не шкада,

Што хутка будзе ён зямлёю. [1, т. 1, с. 259].

Аб'ектыўнае адлюстраванне і суб'ектыўнае перажыванне, жыццё прыроды і духоўны свет чалавека знаходзяцца ў гарманічнай раўнавазе, што надае мастацкую дасканаласць і класічную закончанасць паэзіі М. Багдановіча. Зборнік «Вянок» – гэта выява універсуму нацыянальнай касмагоніі, якая паўстае праз артэфакты нацыянальнай міфалогіі, натурфіласофскія стыхіі, падзеі нацыянальнай гісторыі і сягае ў прастору здабыткаў агульначалавечай думкі сусветнай культуры. У кожным з цыклаў і ў кнізе ў цэлым ёсць еднасць глыбока ўнутраная, канцэптuallyна-светапоглядная, гарманічная. Менавіта яна стварае адчуванне пругкай, жывой, рухомай цэласнасці. Гэта цэласнасць жывога, здольнага да развіцця і самаўзнаўлення арганізма нацыянальнай культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. *Багдановіч, М.* Поўны збор твораў / М. Багдановіч : у 3 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – Т.1. – 752 с.
2. *Калеснік, У.* Тварэнне легенды / У. Калеснік. – Мінск: Маст. літ., 1988. – С. 303.